

НЕКОИ АСПЕКТИ НА ЕТИОЛОГИЈАТА НА КРИМИНАЛОТ НА ЗЛОУПОТРЕБА НА ВЛАСТА

UDC: 343:342.5

Professional paper

Проф.д-р Васко Стамевски¹, Проф. д-р Ѓорѓи Сламков²

МСУ Г.Р.Державин, Св Николе¹

Европски универзитет Скопје²

Апстракт

Секој нов облик на криминал, кога ќе се појави во некоја форма, која дотогаш е непозната, се третира како неконвенционален и претставува нов феномен во современиот начин на живеење, предизвикан од некои фактори, кои дотогаш биле непознати или пак постоеле, но биле латентни. Заедничко за поголемиот дел од нив е тоа што се поврзани со лица кои се на определени позиции во економијата, политиката и секако во власта, на кои позицијата им овозможува преку користење на привилегии, имунитет или дискрециони овластувања, посредно или непосредно, да учествуваат во вршењето на определени кривични дела, кои се класифицираат во дела поврзани со злоупотреба на власта. Така е со сите „нови“ форми на криминал, со што се потврдува тезата дека криминалот, и покрај својата константност и постојаност, сепак во основа е динамична појава.

Од особена важност за овие форми на криминал е неговата етиологија (корените од каде извираат неговите карактеристики). Голем е дијапазонот на факторите кои влијаат за појава на криминалот на злоупотреба на власта, кои пак се од исклучителна важност при неговото детектирање, разоткривање и спречување. Посебен акцент е ставен на личните својства, но не помалку важни се и другите егзогени фактори кои влијаат врз појавата на овој облик на криминал.

Клучни зборови: криминал, власт, злоупотреба, етиологија, фактори

Abstract

Every new form of crime, when it appears in some form, hitherto unknown, is treated as unconventional and is a new phenomenon in the modern way of life, caused by some factors, which until then were unknown or existed, but were latent. Common to most of them is that they are associated with persons who hold certain positions in economics, politics and, of course, in government, to whom the position allows them to participate, directly or indirectly, in the exercise of privileges, immunities or discretionary powers. of certain crimes, which are classified into acts related to abuse of power. This is the case with all "new" forms of crime, which confirms the thesis that crime, despite its constancy and consistency, is still basically a dynamic phenomenon.

Of particular importance for these forms of crime is its etiology, (the roots of its characteristics). There is a wide range of factors that influence the occurrence of the crime of abuse of power, which in turn are extremely important in detecting, elucidating and preventing it. Special emphasis is placed on personal characteristics, but no less important are the other exogenous factors that influence the occurrence of this form of crime.

Keywords: crime, power, abuse, etiology, factors

Општи одредници

Криминалот на злоупотреба на власта претставува нов феномен во криминологијата и другите гранки кои го третираат криминалот и е сериозен предизвик за органите кои се надлежни за негово откривање и спречување. Тој во себе ги содржи сите карактеристики на современа форма на криминал, но и покрај тоа што е „нова“ форма, криминалот на злоупотреба на власта, сепак, има своја етиологија и феноменологија и се разликува од класичниот криминал, кој пак лесно се препознава, воочува и може веднаш адекватно да се реагира во неговото превенирање и спречување. Наспроти него, неконвенционалниот криминал најчесто е латентен и невидлив и е „втопен“ во комплексни економски и слични активности, во кои не може брзо да се препознае, бидејќи неговото неправо го определуваат елементи кои се на границата со легалните активности.

Иако границата помеѓу легалното и илегалното речиси и да ја нема, овие форми на криминал бараат токму таков одговор – „неконвенционален“. „За разлика од општиот, конвенционален криминал (убиства, кражби, измами итн.), чии обележја лесно може да се лоцираат, „неконвенционалниот“ криминал е често втопен во комплексните економски и слични активности, при што неговото препознавање е тешко, а во некои ситуации скоро и невозможно, од причини што неговите обележја како казнено дело, се многу често на границата од легалните активности“.

Како „нови“, неконвенционални форми на криминал, слични или блиски до нивните феноменолошки карактеристики, Камбовски ги набројува следниве: „организиран криминал, криминал на „белите јаки“, криминал „под заштита на законот“, криминал „на злоупотреба на власта“, насилнички криминал, професионален криминал и корупцијата, перењето пари и економскиот криминал, тероризмот и компјутерскиот криминал, итн.“.

Криминалот на злоупотреба на власта, значи, има свои етиолошки и феноменолошки карактеристики, кои го идентификуваат како посебна форма, со карактеристични, посебни белези, иако во него може да се препознаат и некои други форми на криминал: корупција, разни политички дела, дела поврзани со злоупотреба на службената положба итн.

Поимот на криминалот на злоупотреба на власта доживува своја афирмација, како и посодржајно истражување на кривичните дела поврзани со злоупотреба на власта, започнувајќи од Осмиот конгрес на Обединетите нации за спречување на криминалот и третман со престапниците, кој беше одржан во

Милано, 1985 година. На тој конгрес беше усвоена и Декларацијата за Основните принципи на правата за жртвите на криминалот и злоупотребата на власта.

Кај нас Камбовски, за поимот криминал на злоупотреба на власта вели дека има „своја позитивно - правна и социолошка димензија“, што во секој случај се совпаѓа со ставовите и на голем број автори, кои ја обработуваат оваа област, вклучително и авторот на овој труд. Според него, како основна карактеристика на овој облик на криминал е таа што „речиси секогаш постои посебен субјект, кој има својство на службено лице, одговорно лице или друго лице кое врши определени работи од јавен интерес. Сите овие лица ги вршат делата на злоупотреба на власта преку нивната законска функција, со широка феноменологија и извршување“.

Во најширока смисла на зборот, злоупотребата (лат: *abusus*) е секое однесување, кое е противправно и е спротивно на уставот, законите или на друг правен пропис или општ акт.

Како најопшт поим, злоупотребата претставува манифестирање на поведенија или постапки на субјекти, кои се спротивни на постоечките законски регулативи (од формално правен аспект), како и однесувања спротивни на моралните и етичките начела (доколку поведенијата и постапките не се предвидени во законот како забранети), при што, можат да се посочат однесувања - злоупотреби, кои се поврзани со дискреционите овластувања на носители на јавни функции (во државната управа, јавните претпријатија, установите итн.).

Понатаму, поимот злоупотреба може да се дефинира како „неприкладно однесување или третирање, за лоша цел, најчесто неправедно да се придобие бенефит. Злоупотребата може да се појави во неколку форми, како физичка или вербална злоупотреба, повреда, сексуален напад, насилство, силување, незаконски практики, неточна практика или обичај, навреда, криминал или каква било вербална агресија“. Во секој случај злоупотребата како поим а оттука, и толкувањето на злоупотребата на власта по правило бара да се постави одредена платформа за ефективна борба против криминалот на злоупотреба на власта, а оттука и определувањето на поимот, претходно бара одговори на одредени прашања, кои се однесуваат на тие злоупотреби и кои се нивните елементи.

Елементи на поимот - криминал на злоупотреба на власта

Самиот поим на криминалот на злоупотреба на власта е сложен и исклучително широк, при што, неговите елементи може да се лоцираат во многуте дефиниции кои се однесуваат на корупцијата, организираниот криминал, економскиот криминал, перењето пари, финансискиот криминал итн., што ја потврдува неговата гореспомената комплексност.

Ако сакаме да направиме анализа на елементите, кои го сочинуваат овој поим, може да се заклучи дека сите тие елементи кои го сочинуваат, односно, може да се препознаат во него, го прават овој облик на криминал мошне комплексен, при што неговата феноменологија е разновидна и се појавува преку најразлични форми и облици, во сите нивоа (сегменти) на власта, невладиниот сектор итн.

Во своето јадро, поимот криминал на злоупотреба на власта, содржи неколку елементи, од кои дел се константни, а дел се варијабилни (променливи). Основен и конститутивен елемент на поимот криминалот на злоупотреба на власта, претставува, власта. Овде поимот **власт**, во потесна смисла, се однесува само на највисокото ниво на политички назначувања: на претседателите, премиерите и членовите на кабинетите кои ја имаат најголемата моќ. Но, во поширока смисла, поимот власт се однесува на сите организации на кои им е доверено донесувањето и спроведувањето одлуки за заедницата. Според оваа дефиниција полицијата, вооружените сили, јавните службеници и судиите се дел од власта, иако овие луѓе обично не се назначени по пат на политички методи какви што се изборите.

Во оваа поширока смисла, власта го сочинува целиот збир на институции под кои подразбираме јавна власт. Овде како елемент на поимот криминал на злоупотреба на власта може да се додаде и поимот моќ, кој пак, во својата најширока смисла значи умешност да се постигне посакуваниот исход, а понекогаш овој поим се употребува во смисла на „моќ“ да се направи нешто, но во политиката, моќта најчесто се смета како меѓусебен однос: односно, како способност да се влијае врз однесувањето на другите на начин што тие го немаат избрано. Во потесна смисла, моќта може да се поврзе со можноста да се казнува или да се наградува, доближувајќи ја неа до сила или манипулација

На крајот, би можело да се додаде и следното, дека моќта и власта се меѓусебно поврзани и условени од причини што моќта претставува клучно политичко средство кое им овозможува на владејачите и да им служат, а истовремено да ги експлоатираат своите поданици, односно, политичката моќ е пожелно заедничко средство кое им овозможува на владејачите да ги остварат заедничките интереси. Од ова може да произлезе и заклучокот дека, власта е таа која претставува основна детерминанта, за нејзина злоупотреба од страна на нејзините носители.

Како следен, елемент кој е детерминиращки, и без него не може да постои криминалот на злоупотреба на власта е сторителот, субјект кој е носител на власта. Сторителите на делата поврзани со криминалот на злоупотреба на власта, скоро секогаш се носители на државни и политички функции, како и лица со одреден статус во стопанството, финансиските и другите области, вклучително и приватниот сектор. Тие најчесто, за извршување на овие дела, ги користат институциите на системот и институциите, во кои се вработени, преку најразлични дејства, кои се состојат во разни злоупотреби, односно искористување на положбата, пречекорување на овластувањата, користење на функциите, општествениот статус и углед, како и невршење на работи од својата надлежност. „Основниот мотив е користољубието, со цел постојано и неограничено прибавување противправна имотна корист, но може да се додаде и остварувањето на други, лични бенефити, општествениот углед, како и политичко, финансиско или некое друго влијание“.

Овде треба да се потенцира дека сторител на овој облик на криминал може да се јави само носител на јавна функција кој има овластување да ја спроведува власта. Имено, според постојните класификации, носителите на јавната функција, тие може да се класифицираат во категории на службени лица, одговорни лица и лица што вршат работи од јавен интерес. Казнената конвенција за корупција, определува изрази и термини меѓу кои: „јавен службеник, се интерпретира и идентификува со

дефиницијата за функционер, јавен службеник, министер, градоначалник или судија во националното право на државата во која соодветното лице ја врши оваа функција и онака како таа е применета во нејзиното национално право“.

Според позитивните правни прописи во категоријата службени лица влегуваат функционери на законодавната, извршната и судската власт, лица вработени во органите на државната управа, локалната самоуправа, организации што вршат определени стручни, управни и други работи, потоа овластени лица во правни лица на кои им е со закон доверено вршење на јавни овластувања, кога должноста ја врши во рамките на тие овластувања и други лица кои вршат одредени службени должности врз основа на овластување дадено со закон или со други прописи итн. Во категоријата на одговорни лица влегуваат лица на кои се наоѓаат во правното лице, на кои со оглед на нивната функција или врз посебни овластувања во правното лице, им е доверено определен круг на работи кои се однесуваат на извршување на законски прописи или на прописи донесени врз основа на закон или општ акт на правното лице. Согласно законската регулатива, за лице што врши работи од јавен интерес (КЗ член.122 став 9) се смета лице кое врши функции од јавен интерес (наставник, лекар, новинар, нотар, адвокат итн.). Тоа се лица кои работат во јавни установи од областа на воспитно-образовната дејност; здравствена дејност од посебен општествен интерес; во установи за социјална заштита; во областа на информирањето; нотарската дејност, како независна јавна служба; адвокатурата, како јавна служба која обезбедува и дава правна помош. Како сторител на овој облик на криминал може да се јави и странско службено лице, (КЗ член.122 став 5) „странско службено лице ќе се смета како службено лице кај кривичните дела кај кои како извршител е определено службено лице кога во такво својство извршил службено дејствие, постапувајќи на територијата на Република Македонија врз основа на меѓународен договор“.

Како елементи на криминалот на злоупотреба на власта, кои се и основни елементи на казнените дела против службената должност, може да се каже дека тоа се дела, насочени против службената должност, и како објект на заштита секогаш се јавува законот и правилното исполнување на службените, јавните и другите овластувања, како и доследно почитување на човековите слободи и права.

Исто така, поимот на криминалот на злоупотреба на власта, има и елементи кои се појавуваат во определени случаи, но и тие се нераскинлив дел од него. Ова се однесува на: неизвршување на службените овластувања, несовесно постапување или пак пречекорување на законските овластувања; потоа, широка феноменологија поведенија на злоупотреба (коруптивни дела, политички дека, загрозување на човековите слободи и права итн.); појавување во различни сегменти и нивоа на државната управа, јавната администрација, установите итн.; поврзаноста со другите форми на криминал (организиран криминал, економски криминал, перењето пари итн.); системот за заштита од гонење, кој скоро во целост е ист со системот за заштита кај организираниот криминал итн.

Етиологија на криминалот на злоупотреба на власта

Доколку се тргне од фактот дека криминалот на злоупотреба на власта е „нов“ облик на криминал, кој во себе ги интегрира веќе постојните форми и облици на извршување, но и делата поврзани со корупцијата, перењето пари, организираниот криминал, се доаѓа до констатацијата дека сите тие имаат свои допирни точки и се испреплетуваат во определени моменти. Заедничко за поголем дел од нив е тоа што нив ги вршат или блиску се поврзани со лица, кои се на определени функции во економијата, политиката, власта итн., така што, позицијата им овозможува, преку користење на привилегии, имунитет или дискрециони овластувања, посредно или непосредно, да учествуваат во вршењето на определени кривични дела.

Криминалот на злоупотреба на власта има свои феноменолошки и етиолошки карактеристики, кои го идентификуваат како посебна форма, со свои посебни сигнификации. Тој се забележува скоро во сите нивоа на власта, каде нејзините носители, преку злоупотреба на службената положба, вршат најразлични незаконски активности.

За да одговориме на прашањето, каде се јавува овој облик на криминал, треба најпрво да ги разгледаме причините за неговата појава, односно етиолошките фактори, кои најчесто лежат во политичките, економските, социјалните прилики на општеството, правниот систем и легислативата, субјективните особини на човекот итн. Во криминолошката литература, тоа прашање се означува со изразот „криминоген фактор“ и се третира како централен проблем на криминолошката наука“.

Голем е бројот на автори кои се обиделе да ги детектираат причините за појава на криминалот. Диркем коренот на криминалитетот, воопшто, го наоѓа во самата природа на општествената средина и на него гледа како на „производ на интеракциите меѓу луѓето и општеството“, при што општеството станува дезорганизирано, а кај поединецот се јавува чувство на несигурност, неприлагодливост итн.

Според институционалистичката теорија, институциите влијаат врз однесувањето на поединецот, во насока на формирање на негов модел на однесување (пр. колку е полоша контролата и надзорот, толку ќе бидат поголеми злоупотребите итн.).

Теоријата на „диференцијална асоцијација“, чиј автор е Сатерленд, го посочува криминалното однесување како производ на интеракција со други лица и во разни групи, каде што доаѓа до средба помеѓу два вида на култури (една, која ги почитува законите и друга, која се однесува спротивно на нив). Според оваа теорија едно лице ќе стане деликвент, во случај кога контактите со криминалните влијанија се појаки од контактите со лицата или групите, кои се склони кон почитување на законите. Исто така, во теоријата на „општествена дезорганизација“ корените на криминалот се лоцираат во големите општествени промени (транзицијата). Притоа, реформите во економскиот систем, со појавата на капитализмот, ги развиваат и ги изразуваат себичните интереси на поединците, кога се појавуваат многу различни групи со различни интереси (политички или економски). Сето ова ја намалува можноста од општествена контрола и ги поттикнува поединците да ги задоволуваат нивните лични интереси, на сметка на општествените.

Според Мертон, во едно општество каде неуспехот се смета за лична, а не за општествена слабост, притисокот да се успее бил толку моќен, што ги поттикнувал луѓето „кои биле во неможност да ги остварат своите цели, да ги заобиколат легитимните патишта и да започнат да се занимаваат со нелегитимни кариери“.

Камбовски, дава еден мултидисциплинарен пристап (криминолошки, казнено-правен, политолошки и социолошки), кој го нарекува „теорија на социјална диверзификација“, која е многу блиска до тезата за аномија од Диркем, а воедно и на теоријата на социјална дезорганизација. Според неа, основни фактори, кои влијаат врз појавата на организираниот криминал (каде што може да се вметне и криминалот на злоупотреба на власта), се лоцирани на релација: поединец - држава - општество.

Во современата криминолошка литература многу внимание е посветено на влијанието на социолошките фактори за појавата и развојот на криминалитетот, како негативна општествена појава, но сепак, покрај криминалитетот постојат и други девијантни однесувања, кои се предмет на изучување на социјалната патологија како посебни научни дисциплини, кои ги изучуваат.

Криминалната социологија во последниве децении има големо влијание врз криминолошката наука. Основниот постулат, од кој таа поаѓа, се однесува на фактот што криминалитетот произлегува од општествената средина, но секако, како и сите останати појави, подреден е на влијанието на општеството и неговиот развој.

Порастот на криминалот во глобални рамки, а со тоа и појавата на „новите форми“ на неконвенционален криминал, индицира зголемено фокусирање кон основните криминогени фактори, кои најчесто се позиционирани во брзите социјални промени, како и во економските и политичките процеси.

Современиот начин на живот на поединецот поставува многу предизвици, меѓу кои, од една страна, трката за политичка моќ и превласт, и профитот како основен предизвик, од друга страна. Овие две детерминанти се цврсто меѓусебно поврзани и нивниот каузалитет е скоро нераскинлив. Зголемената желба за моќ и профит, во секој случај, доведува до непочитување на основните морални начела, како и непочитување на поставените правни норми. Всушност, основата на криминалното однесување се наоѓа во поединецот и неговиот егоизам, кој се канализира во желбата за превласт, политичка моќ, материјална добивка итн. За да ги пронајдеме вистинските криминогени фактори, кои влијаат врз причините на едно вакво однесување, треба да се користат определените знаења, кои ги става на располагање криминологијата. Сепак, криминогените фактори, (објективни или пак субјективни) укажуваат на определени криминогени околности кои се однесуваат на причините, условите и поводите за криминално однесување. Но ова, негово однесување не може да се конкретизира доколку не постојат претпоставки, кои може да се лоцираат во општеството, при што може да се заклучи дека, во еден момент, политичките, економските, социјалните, културните прилики, и тоа како може да влијаат однесувањето на поединецот да стане криминално. Тоа значи дека, „поединецот во интеракција со општеството, во определен момент, не може да се контролира, при што доаѓа до состојба на аномија или дерегулација“, Така, општеството повеќе не е во состојба да го насочи поединецот и врз него да врши контрола.

Во сите претходни излагања, поврзани со причините факторите за појавата на криминалитетот, може да се заклучи дека акцентот е ставен на поединецот, кој во брзите општествено економски промени (најчесто во услови на транзиција), нема однапред даден и сигурен статус и неговата положба во општеството е загрошена и тој преку нелегитимни средства и патишта се обидува тоа да го надомести. Исто така, поединци кои се наоѓаат во многу попривилегирана позиција, во повисоките слоеви од општеството, посегаат преку најразлични средства и методи, со цел да дојдат до повисок статус, моќ, како и материјална добивка и тие најчесто се на позиции и функции во власта. Ова значи дека за да се појави некој облик на криминал, кој е лоциран во власта, секако, треба да постојат услови и состојби кои се детерминирани, од поединци кои партиципираат во власта и кои со своите поведенија (кои се спротивни на постојните правни, морални и етички начела), предизвикуваат штета на општеството во целина, го нарушуваат правниот систем и концептот на човекови слободи и права.

Врз етиологијата на појавата на криминалот на злоупотреба на власта влијаат голем број на фактори, но еден од најважните е субјективниот фактор, кој се однесува на односот на човекот - поединец кон општествената околина. Во ситуации кога се појавува овој облик на криминал, како основен и есенцијален се јавува човечкиот фактор, внатрешниот, субјективен момент кој е поврзан со моралот, етиката, желбата за власт и моќ, профитот итн. Оваа теза е поткрепена со големиот број на теории (веќе споменати), кои коренот на криминалот го гледаат во однесувањето на поединецот, во корелација со општествените услови и ситуации (предизвикани од општествено-економски, политички, социјални и други промени). На ова може да се додаде и занимањето на човекот, како индивидуа, кое претставува едно од позначајните обележја кон објаснувањето на криминалитетот како општествено негативна појава, а во нашиов случај, како една од причините кои го детерминираат криминалот на злоупотреба на власта. Занимањето е фактор заради фактот што секогаш е во корелација со материјалниот услови на живеење, општествената положба, како и со материјалниот статус и социјалната сигурност на поединецот. Имено, криминалот на злоупотреба на власта најчесто го вршат лица, кои се вработени во институциите на власта или пак во некои правни субјекти (приватниот сектор), имаат допирни точки со власта и се во можност нивната положба и работното место да го искористат за најразлични злоупотреби и криминални активности, со цел да остварат лична, најчесто, материјална корист.

Покрај субјективниот фактор, кој влијае на појавата на оваа форма на криминал, важни се и останатите објективни фактори, лоцирани во концентрацијата на власта во една држава, како и влијанието на извршната власт врз останатите сегменти на власта (законодавната, судската итн.). Потоа следуваат факторите кои се лоцирани во сферата на политиката (преку разни злоупотреби при финансирањето на политичките партии, како и најразличните партиски влијанија при донесување на определени одлуки итн.), економскиот систем, социјалните услови, правниот систем и легислативата (кршењето на основните принципи на правната држава и владеењето на правото) и на крај, надворешните фактори, кои произлегуваат од економско-политичката нестабилност во соседните земји итн. Овде се вбројуваат и разновидните околности, располагање со разновидни средства, положба, моќ, занимање итн., понатаму, недоволната развиеност на стопанскиот и правниот систем, неадекватно одбирање и

распоредување на кадрите во државната администрација, непридржување на принципите на законитост во работата на одделни органи и институции, слабата организација и ефикасност на општествената контрола, нефункционирањето на заштитните (превентивни) механизми, како и недоволна екипираност и организација на органите за прогон итн.

Појавата на криминалот на злоупотреба на власта можеме да го поврземе и со теоријата на „општествена дезорганизација“, при што корените на криминалот се лоцираат во големите општествени промени (транзицијата). Притоа, реформите во економскиот систем, со појавата на капитализмот, ги развиваат и ги изразуваат себичните интереси на поединците, кога се појавуваат многу различни групи со различни интереси (политички или економски). Сето ова „ја намалува можноста од општествена контрола и ги поттикнува поединците да ги задоволуваат нивните лични интереси, на сметка на општествените“.

Имено, брзите општествено-економски промени во процесот на транзиција придонесоа да се појават голем број на криминални активности. Како типичен пример претставува приватизацијата, која изобилуваше со голем број на сомнителни активности, кои се појавија со самиот нејзин почеток. Ова посебно се однесува на случаите, поврзани со купување, односно отплатата на запишаните интерни акции, од страна на вработените во претпријатијата, кои ќе го отпочнат процесот на сопственичко реструктурирање, при што, со единствена цел: да не се плати тоа што се купува.

Исто така, криминогените показатели, поврзани со овој сомнителен процес се детектираат и при сомнително одобрените високи дисконти при продавањето на одредени претпријатија (во некои случаи беа одобрени дисконти и до 90%). Потоа, како можност за криминалните активности може да се споменат и начините на проценки на претпријатијата, но и ред други негативности, како што е влијанието на политичкиот фактор при купување на одредени претпријатија, кои се блиски на некоја политичка партија, каде се одобрени многу високи дисконти, потоа приватизирање на многу големи претпријатија под сомнителни околности (нетранспарентност, големи дисконти, протежирање на одредени странски фирми и др.) итн.

Покрај сите наведени фактори за појава и развој на криминалот на злоупотреба на власта, може да се дополнат и други фактори и влијанија, кои имаат придонес во развојот на оваа нова појава, а тоа се: влијанијата на политичкиот систем, економските текови, социјалната стабилност на граѓаните итн.

Влијанијата на политиката и политичкиот систем се препознаваат преку неусогласеноста меѓу уставните и законските решенија, неразрешениот судир меѓу приватниот и јавниот интерес, непотполна отвореност и транспарентност на работењето на државните органи, како и политичките партии, неадекватното ниво на контрола на парите во политиката, ниските лични доходи на функционерите итн.

Според некои автори, политичките фактори се концентрирани на „неограничена и неконтролирана извршна власт“. Овде влегува и кадровската политика која не секогаш е во согласност со професионализмот и стручноста на избраните кадри, бидејќи многу често таму се поставуваат луѓе, по критериум на партиска припадност, што значи нејзината концентрација е во „неконтролираната и неограничена извршна власт, како амбиент во кој вршењето на јавната функција се сведува на нејзина

партиска и лична приватизација“. Исто така, на овие состојби „им погодуваат факторите на непостоење на демократски институции, односи и свест, заемна контрола, на различните носители на власта, во системот на поделба на власта и политичката и друга неодговорност, на носителите на јавни функции“.

За појавата на криминалот на злоупотреба на власта виновно е и влијанието на политичките партии и нивниот нагласен партизам и политички волунтаризам, што претставува една од основните причини за слабо функционирање на државата и нејзините институции и владеењето на правото.

Непостоењето на конзистентен политички систем, во кој нормално ќе функционира правната држава и принципот на владеењето на правото, подразбира состојба во која се потенцираат низа објективни и субјективни слабости на субјектите, задолжени да го спроведуваат (применуваат) правото, кои се резултат на бавните реформи на правосудниот систем, обемната правна регулатива, казниот систем и казнената политика.

Голем е бројот на фактори, кои ја допираат сферата на правниот систем. Според Камбовски, меѓу другите, тоа се: „нефункционирањето на правната држава, ерозија на начелото на законитост и селективната (според партиски критериуми!) примена на законите, како и хаотичен и анахрон правен систем, без јасна стратегија, за негова реформа“. Постоечката законска регулатива, особено законските и подзаконските акти, многу придонесуваат за доминацијата на оваа супремација на извршната власт, воленс-ноленс и на соодветни министри или министерства. За ова придонесуваат и актите, кои ги носат органите на управата, по слободна, дискрециона оценка, кои се движат во рамките на законот, каде што на службените лица оставено им е да избираат меѓу повеќе алтернативи, бидејќи не е децидно дефинирана законската норма, за тоа до каде може да се движи оној што решава. Самото оставање простор за донесување на одлуки, дава и можност за да се преземе некое незаконско дејствие, односно носење на одлука која не е во согласност со правото, но е во согласност со волјата на определени политички елити.

Оттука, може само да се констатира дека и правниот систем трпи заради тие политички влијанија, кои многу често се поврзани со економските процеси и бизнисот и притоа и нашата судска практика ја потврдува тезата дека казнените постапки против истакнати лица од бизнисот траат до недоглед и честопати завршуваат со откажување од гонење или симболични казни, а причините за тоа се едноставни и треба да се бараат во поврзаноста на крупниот бизнис и политиката. Имено, голем број на сопственици и носителите на некои бизниси, кои пак, многу често се на границата помеѓу легалното и илегалното, „скоро секогаш бараат поддршка и заштита од актуелната извршна власт, која пак врши влијание врз полицијата, обвинителството и во одредена мера судовите“.

Ако сакаме да направиме и едно видување на економските текови, кои се под директно влијание на транзицијата во економскиот систем, и нивното влијание врз појавата на криминалот на злоупотреба на власта, може да се заклучи дека преминот од диригирана во пазарна економија, предизвика сериозна дисфункција на економскиот систем, со што дојде до сериозно изместување на нормалните економски состојби и притоа, „како водечка идеја за опстанок во тие услови, беше користењето на сите легални и илегални средства за опстанок и стекнување на профит“. Ова влошување на материјалната основа на општеството, претставува еден од лимитирачките фактори за развој на демократското општество, но исто

така, претставува и најстимулативен фактор за трката за распределба на ограничениот капитал и политичката моќ. Од друга страна процесот на транзиција предизвика големата невработеност, глобалното осиромашување, кое се јавува како последица на пропаднатите и продадените претпријатија, нискиот животен стандард, лошите економски услови, слабата понуда на работни места и сл, е само мал дел од сите економски фактори кои влијаат за појава на овој облик на криминал. „Во борбата за опстанок, во нерегуларни услови, водечка идеја е користењето на сите можни законски и незаконски средства за опстанок и остварување профит, особено во економијата, од типот на шверц на определени стоки, даночно затајување и др.“.

Овие економски состојби на „голем економски пад на индустриското производство и БДП и пораст на невработеноста како резултат на структурните промени, уште на почетокот на транзицијата, доведоа до формирање една голема група луѓе „губитници“, кои според слободна, но приближно точна проценка, сочинуваат скоро 2/3 од популацијата на Македонија“. Како последица на овие состојби, дојде до појава на социјалното раслојување, при што се појавуваат луѓе кои потекнуваат од старата номенклатура, која во секој случај ја користат својата претходна позиција во општеството и преку користење на најразлични форми, го присвојуваат општествениот имот, со кој претходно раководеле, за понатаму да прераснат во таканаречени водечки „бизнисмени“, припадници на елитата. Имено, скоро низ целиот процес на транзиција, постоеја движења во социјалната структура, при што „доминантен елемент на горните слоеви е тоа што сега стануваат успешни бизнисмени, а мнозина од поранешните елитни групи се спуштија во средните слоеви. Но, во исто време голем број на луѓе од средните се спуштаат во долните слоеви, така што сега овој сегмент стана многу голем и сè уште расте.“ Оттука, како заклучок можеме да констатираме дека, во ситуации на економска и политичка криза, во кој се наоѓаат речиси сите држави кои се во процес на транзиција, доаѓа до појава на незаконско однесување на многу субјекти, кои се на високи позиции, во политичкиот и економскиот живот, кои имаат одредени овластувања и влијание врз политиката и економијата и на сомнителен, најчесто незаконски пат се стекнуваат со голема материјална корист.

Понатаму, процесот на транзиција со себе носи аномалии кои се настанати од неадекватна економска политика, при што се создаваат јазли во регулативата, во законите, со кои на јавниот службеник, кој ги нуди услугите, му се дадени ингеренции да одлучува за работите од јавен интерес, но за жал, неговиот приватен интерес, сепак, останува доминантен. Тоа се т.н. точки на конфликт на интереси, во кои се раѓа подлогата за корупцијата и злоупотреба на власта. На овој начин, дефинитивно, се разурнува и намалува пазарната реалност, бидејќи се создаваат оние критични области, каде што постои монопол, и тоа монопол на јавен службеник, службеник во јавниот сектор, кој може да злоупотребува, а сето ова е поврзано со елиминирањето на правилното и транспарентно функционирање на пазарниот механизам, притоа, многу често се јавуваат злоупотреби, кои настануваат при воспоставување на економски односи, помеѓу јавниот и приватниот сектор, а тоа најчесто се манифестира преку јавните набавки.

Имено, преку вршењето на јавните набавки, државата директно се вклучува, и станува партнер во учество на пазарот, каде што мора да ги почитува основните принципи на пазарното стопанисување, односно без проблем, треба да обезбеди да функционира слободната конкуренција на пазарот. Доколку самата ги наруши основните принципи, истовремено доаѓа до нарушување на целокупните општествено-економски текови и на голема врата дозволува да влезат одредени криминогени појави, поврзани со корупцијата, нелојалната конкуренција итн. Така се губат и основните принципи за остварување на здраво пазарно стопанство, од причини што владее нелојална конкуренција, монополско однесување на некои фирми на пазарот, „зачинето“ со голем број на злоупотреби, изразени преку коруптивни дејства, протежирање на одредени фирми, давање „инсајдерски“ информации итн.

Овие проблеми, неретко, имаат политичка димензија, што само по себе значи дека одлука за доделување на средства за јавни набавки претставува и своеволна наклонетост на одредена политичка структура, која е на власт. Овде доаѓа до привилегирани и дискриминирани корисници на средства за јавни набавки, што само по себе значи состојба на конфликт помеѓу јавниот и приватниот интерес.

Покрај сите наведени фактори кои придонесуваат кон оваа појава, постојат и други, кои земаат важно место во етиологијата на овој облик на криминал, меѓу кои: нејасните даночни прописи, кои бараат долги процедури и чести контакти на граѓаните со даночните службеници, потоа, надлежноста на владата да одлучува за работи во сферата на јавната потрошувачка, инвестициските проекти и екстра буџетски средства, кои не секогаш се во согласност со правните регулативи, исто така, и системот на финансирање на политичките партии, транспарентноста во правилата, законите и процедурите, односот на државните репрезенти и политичките лидери, може да се појават како сериозна причина за злоупотреба на власта, и на крај можеме да дополниме дека како фактор за појава на злоупотреби се и културолошките аспекти на личноста, односно, менталитетот и вредносниот систем и моралните вредности на населението итн.

Може да се заклучи дека транзицијата во политичкиот и економскиот систем е еден од главните фактори кои сериозно влијаат за појава на новите форми на криминал, меѓу кои и криминалот на злоупотребата на власта, односно, криминал сторен од страна на лица кои тогаш биле на високи позиции во општеството, како и на водечки позиции на големите економски гиганти, при што имале можност да направат многу сомнителни приватизации, осиромашувања на претпријатијата, предизвикување на стечај, итн., а за тоа да останат неказнети. Причината за овие трендови може да се пронајде во непостоењето на антикорупциско и антимонополско законодавство, непостоење на инкриминации, поврзани со одговорност на одговорните лица во правните лица, како и одговорност на правните лица итн., а сите овие инкриминации беа воведени откако завршија поголем број на приватизации, со донесувањето на Кривичниот законик, во 1996 година.

Заклучок

Криминалната етиологија е подрачје од криминологијата и во нејзина рамка се расправаат централни криминолошки проблеми кои се однесуваат на изучување и утврдување на изворите и корените на криминалитетот во едно општество. Таа завлегува во проблемот на детерминизмот на криминалното однесување, во објективни и субјективни фактори, кои го предизвикуваат и условуваат таквото однесување, во анализа на личноста на деликвентот и неговите интеракции со општествената средина, во која тој формира свои негативни својства. Накратко речено, криминалната етиологија треба да го осветли криминалитетот, како општествена појава, во дадена општествена структура и личноста на деликвентот, кој врши инкриминирана активност.

Голем е бројот на автори кои се обиделе да ги детектираат причините за појава на криминалот. а некои од нив коренот на криминалитетот, воопшто, го наоѓаат во самата природа на општествената средина и на него гледа како на „производ на интеракциите меѓу луѓето и општеството, Оттука, субјективните, лични – лукративни причини многупати детерминираат најразлични злоупотреби.

Од друга страна, причината за појава на овој облик на криминал може да се лоцира анализирајќи ги објективни фактори кои се лоцирани во концентрацијата на власта во една држава, како и влијанието на извршната власт врз останатите сегменти на власта, Потоа следуваат факторите кои се лоцирани во сферата на економскиот систем, социјалните услови, правниот систем и легислативата и на крај, надворешните фактори, кои произлегуваат од економско-политичката нестабилност во соседните земји итн. Овде се вбројуваат и разновидните околности, располагање со разновидни средства, положба, моќ, занимање итн., понатаму, недоволната развиеност на стопанскиот и правниот систем, неадекватно одбирање и распоредување на кадрите во државната администрација, непридржување на принципите на законитост во работата на одделни органи и институции, слабата организација и ефикасност на општествената контрола, нефункционирањето на заштитните (превентивни) механизми, како и недоволна екипираност и организација на органите за прогон.

Оттука, можеме да донесеме заклучок, кој оди во насока на тоа дека криминалот на злоупотреба на власта, има заеднички карактеристики кај најголем голем број на авторите, и истиот се врши преку преземање дејствија и активности на припадниците на политичката и државната власт, кои се однесуваат на најразлични злоупотреби на нивната функција, кои преку незаконско и неморално однесување ги кршат законските норми, со злоупотреба на нивните обврски, кои произлегуваат од неговата положба на јавен службеник и директно навлегуваат во основните слободи и права на граѓаните, на кои основна цел им претставува богатење и стекнување на приватен профит, остварување на лични интереси, создавање политичка, финансиска или друга моќ. Причините за ова вакво однесување се лоцирани и во личните својства на носителите на јавни функции, од една страна, но и во објективните услови во кои функционира еден политички систем, од друга страна.

Користена Литература

- Ацески, Илија, Сиромаштијата во Република Македонија, 2001
- Assembly/RES/40/34, 29 Ноември, 1985, 96-та Пленарна седница. Достапно на Интернет: http://jorm.org.mk/zrtvi_na_zlostor.shtml.
- A., Sajo, Corruption, Clientelism and Future of the Constitutional State in Eastern Europe, East European Constitutional Review, New York, 1/1998
- Бошковиќ, М., Зборникот на трудови, Научно-стручна конференција „Корупција и перење пари (причини, откривање и превенција)“, Сараево, 2009
- Камбовски, Владо, Правна рамка за превенција на корупцијата, Потребата од национална антикорупциска стратегија во Република Македонија, Форум ЦСИД, Транспарентност Македонија, во соработка со ОБСЕ, Скопје, 2001.
- Камбовски, Владо, Организиран криминал, Скопје, 2006
- Militunovic, Milan. Kriminologija sa osnovama kriminalne politike i penologije, Savremena administracija, Beograd, 1976, стр. 253.
- Милутиновиќ, Иван, Криминологија (шесто издание), Белград, 1990, стр. 127 - 132.
- Merton, Robert. Social Theory and Social Structure Glencoe III, Free press, 1957, стр. 145.
- Parsons T. On the Concept of Political Power, in Sociological Theory and Modern Society, ed. T.Parsons (New York and London Free Press, 1967
- Род Хаг и Мартин Хароп, Компаративна анализа на власта и политиката, Скопје, 2009
- Сулејманов, Зоран, Криминологија, четврто издание, Скопје, 2009, стр. 246 – 248.
- Separovic, Zvinimir, Kriminologija, Zagreb, 1987, стр. 42.
- Узунов, Никола, Човековиот развој како нова тема во развојната економија, Зборник: Економски развој на РМ - перспективи, проблеми, дилеми, Економски факултет – Скопје, Скопје, 1998, стр. 30.
- Витларов Тодор, Репресија и превенција на корупцијата, Скопје, 2006, стр. 79.
- Vejnović, D., Sociologija, Socioloske teorije i pojava kriminaliteta, VŠUP, Vanja Luka, 2006.
- Кривичен законик (пречистен текст) „Службен весник на Република Македонија" број 80/99, број 4/2002 година, број 43/2003, број 19/2004, број 81/2005, број 60/06, број 73/06, број 7/08, број 139/08, број 114/09, број 51/11, број 135/11, 185/11, број 142/12, број 166/12, број 55/13, број 82/13, број 14/14, број 27/14, број 28/14, број 115/14 и број 132/14.